

Tarján Tamás

Visszaszámlálás

Grendel Lajos: Négy hét az élet

„Elszámolás kezdődne? Vagy inkább felszámolás? Vagy leszámolás? – töpreng tétován a régi családi fészekbe hosszú idő után visszatért Varga Sanyi nyugdíjas matematikatanár. – [...] Miféle leszámolás kezdődhetne? Amivel leszámolhatna, azzal ő már régen leszámolt. Elszámolni? Kinek és mivel? Ami pedig a felszámolást illeti, hát az már folyamatban van”. Grendel Lajos új regényében, a második fejezet elején a kérdéshalmaz azt sejteti: a hatvanas éveit taposó férfi a négy hétre megváltozott életsituáció hatására a bizonytalanság, nyitottság, újragondolás állapotába kerül; a mérleget elutasító, kurta válaszok viszont azt: a kezdődő öregséget érdektelen, sematikusan szabályszerű életlezáró periódusként igyekeznek kezelni a tanár. Ebbéli tévedésének krónikája a gazdaságosan, arányosan épített, céljait szinte maradéktalanul megvalósító könyv.

A majdnem mindig Sanyinak mondott, tehát szépkorában is familiárisan becézett, kicsinyítve megnevezett főszereplő addig felügyel a kertes házra, amíg unokaöccse, Béla feleségestülgyerekestül nyaralni megy az Adriára. Sanyi Pozsonyból látogat vissza az egyszerre ismerős és megváltozott kisvárosba (melybe Grendel szülőhelyét, Lévát is beleképzelhetjük. Erre sem biztatást, sem tiltást nem kapunk a részletező, anekdotikus-fotografikus cselekménye ellenére is szűkszavú, a tárgyilagos közlő funkciót a legfontosabbnak tartó regénytől.). Ami a szűk egy hónap alatt történik vele – illetve ami inkább emlékező tudatában megfordul –, szeszélyes, csapongó visszaszámlálás alakját ölti. Valószínűleg ezt adja hírül a számok nyelvén a fejezetek beosztása, mely – visszamenőlegesen – az *Első részben* 19.-től 10.-ig, a *Második részben* 9.-től 1.-ig terjed. Tehát a fentebb említett „második fejezet” sorszáma szerint a 18. *Harmadik rész* is csatlakozik az előző kettőhöz, ez szöveget nem tartalmaz, csupán számjelölést: 0.

Négy hetet nem könnyű egyszerű értelmező megoldással tizenkilenc, illetve húsz részre osztani, az irányulás azonban egyértelmű, és az 1. fejezet zárása még támponttal is szolgál. Sanyi megbízatása végeztével, hazafelé autózik az „ezer fénypontból összerakott” panorámájú, varázsos Pozsony irányába. „A látvány lenyűgözte – olvassuk –, mintha egy fantasztikus regény világába csöppent volna. A nehézkedés törvényeit legyőzve egy virtuális valóságba, ahol nemcsak öröm és bánat, hanem minden ellentét kiegyenlítődik [...] Csak egy tükörfalat kell áttörnie, hogy átjusson a túlsó oldalra, a negatív számok valóságába. Már nem is az utat nézte, tekintete a sebességmérő lassan emelkedő mutatójára tapadt. Néhány hosszúnak tűnő pillanat után elégedetten állapíthatta meg, hogy kocsija végre a maga elé tűzött cél eléréséhez megfelelő sebességgel száguld.” E szándékkal homályosra, többértelműre hagyott fogalmazás az öngyilkos eufóriát, az önmaga fölött ítéletet hozó ember radikális döntését sem zárja ki. A *Harmadik rész* szöveg nélküli 0.-ja ekként (is) egyesítheti az elszámolást, felszámolást és leszámolást. A *Négy hét az élet* könyvcím rendelkezik a teljes élet „zanzásításának”, virtuális felsűrítésének jelentésével, továbbá „ennyi van/volt hátra” jelentésárnyalattal, és primer áthallásai – „Hány nap a világ?”; József Attilával szólva: „Hány hét a világ?”; s mindenekelőtt az igéyes Robert Merle-sikerkönyvre gondolva: *Két nap az élet* – szintén ráját-zanak a bevégzés, bevégeztség tényére.

Grendel epikai ökonómiaja példás. Szövevényessége közepette is ismerős, jól elsajátítható, jelentésgazdag történettel dolgozik. Eleinte ugyan a keményen időbontásos, asszociatív narráció okozhat fejtörést: milyen néni, melyik bácsi, kiféle Krisztina bukkan fel? Később a

mozaikok összerendeződnek: a nem lineáris, lapozgató-ismétlő olvasás kedvez – minden befogadói nehézség nélkül – a műnek. A strukturálás oly mesterien komprimált, hogy bizvást regisztrálható az alapanyag drámai természetűként is. A hazatérés-szituáció, az utolsó (vagy talán utolsó) összegző-újraélt-értelmező szétpillantás kiterjedtségében is fókuszált volta, a párbeszédbe rendezett sorspáztázó fő diskurzus, a lényegszerű tudati-lelki szint (benső) zártsága hívogató lehet a próza színműmagját kibontó átíráshoz, s Grendel eddig még úgysem igen akadt a dramaturgok horgára.

Az esetleges színházi potenciált nem erőltetve is szembeszökő a motívumok közt a három nővér az emlékezésfolyamatot uraló-végigkísérő motívuma. Klementina, Vilma és Angéla (utóbbi volt Sanyi anyja) sokszor néniként említődik, hiszen a tényleges cselekményidőben már egyikük sem él, de lelkük, lényük mintha visszajárna a házba, melyet hajdan laktak. Fiatal énjük is fontos szerephez jut: a kevésbé bemutatott Angéla és a körvonalazottabb Vilma előtt főleg Klementinát. Ő, a Füzély Lóránt tűzoltóparancsnokba minden bizonnyal reménytelenül szerelmes, vénkisasszonynak maradt nővér sorsával és jellemével is viszonyítási pont. Ifjúságában egy megszálló orosz katona néhány napra magával ragadta és megerőszkolta. Erről a család nem vesz tudomást, lehetőleg csak virágnyelven, eltűnésként, elveszéseként hozzák szóba. A történelem, a tények eltagadása, félre- vagy átmagyarázása, a hazugságba páncélozódó erkölcs nyilvánul meg e gesztusban, melyért legkevésbé az utóbb kissé bolond(os)nak, titokzatosnak, hallgatagnak tartott – Sanyi szerint már az avított, kikopott neve miatt is kudarcra kárhozottatott –, a maga módján bölcs és szeretetre méltó (és, mint maga mondja, becsaphatatlan) Klementina felelős. A világos beszéd általában nem mindig kenyere sem a középpontba állított kisvárosi polgári családnak, sem egyedeinek, sem magának az egész városkának. Az események megkezdése, fátyol borítása, késleltetett tudomásulvétel: szívesen járják ezt az utat. Így azután Sanyi ébredező, labilis önkritikája is életvétségként érez rá a belőle sem hiányzó hamis szeméremre, nem másolásra, mely a téveszmék mellett megsontosodó előítéleteket is eredményez.

Ebből az elbódító körből Sanyi gyermekei már nagyobb részt kivonták magukat. Mindketten elszakadtak megözvegyült apjuktól, s bár Krisztina megújítja vele a szülő-gyermek kapcsolatot, ez csak konfliktusosan sikerül – mint felidézett karácsony délutáni találkozásuk megtörése tanúskodik róla: *„Krisztina szeretett volna egy kis vidámságot varázsolni a röpke félórába, amíg maradt, de hamar belátta, hogy kár erőlködni”*. Öccse, Dani – akiben Klementina bizonyos szilárd, csökönös, különö vonásait látják újraformázódni – homoszexualitása miatt kerül távol a fia másságát megbocsátani képtelen (és bizonyosságszerzés céljából gyermeke után egy melegbárban megalázóan kémkedő) apjától.

Sanyi a színésznői pályáról daccal, csalódással letért Katit vette feleségül, nem tudva, az asszony „meredélyt vagy szakadékot” hagyott-e maga mögött a színészkedés fekete, áthatolhatatlan, eltemetett időszakával. Házasságuk nem volt boldog. A pszichés beteg, periódusonként az itálba menekülő asszonyt ugyan egyes tulajdonságai markánsabb karakternek érzetik párjánál – nem tesz lakatot a szájára, hajlik a nyers őszinteségre –, de sem magában, sem ketten együtt nem állják meg igazán az évtizedek viharait. Önmagukat és egymást kevesbítve telnek viszályos éveik.

Grendel Lajos úgy szövi tehát a történetet (mely a gondolatjellel kezdett hagyományos párbeszédet negligálja, s az idézőjelekkel kihatárolt, más stílusértékű dialógusokat alkalmazza), hogy a Pozsonyból a gyerekkora világába (vissza)igyekvő Sanyi lezárult kapukat hagy maga mögött, és – bár erre nemigen számított – feltáruló kapuk fogadják a tárgyilagos tapintható emlékbírodalomban. A hazatérés, múltazonosítás, újraértelmezés, belátás műveletei kétséges kimenetelűek. Az író ezt kicsiségekkel még hívebben fejezi ki, mint a nagyobb sodrású epizódok révén. A négy hét elteltével rokonaitól búcsúzó Sanyi hosszas vitába keveredik unokaöccse feleségével, Jucival: Klementina mákdarálójára bukkant-e rá a konyhában vagy egy másik eszközre. Számára a *saját* életképzései melletti bizonyosság lenne vélekedésének beigazolódása: *„Milyen csodálatos, milyen megható, hogy Klementina, szegény, már régóta nincs közöttünk, de lám, a mákdarálóján nem fogott az idő”*.

Az idő fog, s kifog. *„Az emlékezet furfangos jószág. Sokszor kifog rajtunk”* – látja be tessék-lássék módon mákdaráló-tévedését a számtantanár. Nem szorul bizonygatásra: a regény lappangó humora, a kettős beszédet sűrűn kijátszó karcossága bukik felszínre az ilyesfajta groteszk

mellékességekben. Néha mintha túl célzottan éledne e humor, például egy kutya Pickering ezredesként való szolításával, máskor meg mintha öntudatlanul fordulnának humorosba a szavak – például ama karácsonykor, apa és lánya kényszeredett beszélgetésének „vargabetűiben”. A familiát ugyanis – egész véletlenszerűen derül ki a 88. oldalon – Vargának hívják. S valóban: Vargáék vargabetűk kanyarjaiban, hurkaiban éltek, gondolkodtak, beszéltek. Kényszerűségéből is, gyávaságból is, tehetetlenségéből is.

A vargabetűket elsősorban a (cseh)szlovákiai magyar évtizedek rótták a polgárcsaládra. Nincs közösségükben egy családtag sem, aki – kisebb vagy nagyobb mértékben – ne lenne elszenvetője a kisebbségi lét szorításainak (időnként osztozva a balsorsban a többségi nemzettel, a szlovákkal). A középosztálybeli Vargák, fentebb sorolt gyengéiket cipelve, minden körülmények között ápolták tradicionális tisztességeszményüket, általában becsülettel helytálltak a nehéz helyzetekben is (akár oly hetykén és éles nyelvvvel, mint – amíg erejéből futotta – Sanyi apja), ám a rétegüket generációkon keresztül fémjelző (Grendel által nem idealizált, de nyomatékositott) teremtmény, innováló erő a legutóbbi bő fél század folyamán nem izzott fel bennük, belőlük. Nem lekicsinyelhető a család – és általában a kisváros magyar ajkú lakosságának – kollektív önvédelme, a nem is pusztán polgári lelemény, türelem, amely a túlélésre játszik; mégsem elegendő mindez a részleges üdvösséghez sem a regionális történelem színpadán. A regénybeli visszazámlálás annak nyílt (kissé summázásszerű) kimondásáig vezet, hogy *„Élt egyszer ezen a tájon, sok nemzedéket fűzve időrendbe, egy magyar középosztály, amely nincs többé, s pusztulásával az a hang is elnémult, amely a belső parancsot egykor kibocsátotta”*. Nem eshetett másként, hiszen maga a főalak is élete kétharmadát az önkényuralom keretei között őrlötte, a következő harmadban pedig még azzal a szerény ranggal sem kompenzálhatott, melyet az iskolaigazgatói szék jelentett volna. Negyvenhez közeledve, szorongva és sietősen, tehetette első nyugat-európai turistaútját, megkésétt felismerésekig és tapasztalatokig is csak nehezen vergődve. Sanyi lekésétt a saját életéről, s mivel előre, távlatosan már nem képes és nincs oka megnyílni, a múltból pótolná, ami nem lett övé. De még e sorsrekonstrukció is álmatag, ámuldozó, kompromisszumos, fékezett módon megy végbe, ahogy az óvatos-taktikus rezisztenciára kész elődöktől örökül kapta.

Grendel nem először nyújt plasztikus képet a kiemelten fontosnak tudott 1945, 1968 és 1989 körüli évekről, s ebben a felvidéki történetláncban közvetve a magyarországi 1956-ról is. Az egymásra mintázódó-torlódó időrétegek egyikével-másikkal többek között trilógiájában (*Éleslövészet*, 1981; *Galeri*, 1982; *Áttételek*, 1985) és *Nálunk*, *New Hontban* (2001) című regénye lapjain is kitüntetetten foglalkozott. A világháború végi kiszolgáltatottság, a kitelepítés, a kommunista hatalom garnitúra- és stílusváltásai, az átmeneti társadalmi-gazdasági konszolidáció alkui, a rendszerváltozás hurráoptimizmusa és hamarosan bekövetkező sz(k)epszise zsúfoltság nélkül, logikus összefüggésrendben van jelen a regényfejezetek során. A nővérek és kortársaik, majd Sanyi, Kati és nemzedéki közösségük, végül a Bélák, Jucik, Krisztinák, Danik köre nem válik le a kontinuos historikus fonálról: a történetmesélés anekdotizálást is elbíró, idősíkokat változó orientációja megfelelő kohéziós erő a hiteles nagytótlhoz és az intenzív közelképekhez is.

Számos alkotói erény közepette a Hugó nevezetű figura életre hívása a legfontosabb írói mozdulat a könyvben. Nevében ugyanúgy nem lehetünk biztosak, mint egzisztenciájában. Börtönt megjárt hajléktalan vagy szűkös körülmények közt vegetáló átlagember? Relatív művelt férfi vagy a szöveget sokszor fejen találó ösztönlény? Tisztességes fickó vagy kisstílusú bűnöző? Varga Sanyi provokáló, indukáló, tényleges ellenjátékosa vagy a matematikatanár magányos egójának tudati kivetülése? Talán túl sok is a kétség Hugó körül, s egyáltalán nem biztos, hogy a Sanyinak írott, *„Kedves Uram!”* kezdetű, leckéztető levél az alak legszerencsésebb kiléptetése a történetből (bár ha más nem, az a mákdaráló itt is megleli a maga darálnivalóját). Hugó nélkül azonban nem indulna be az emlékezés, újraértelmezés mechanizmusa, hiányozna az időnként már-luciferi ellensúly, amely a botcsinálta Ádámot, a felnőttségében is gyerek, reáltudománya ellenére is naiv, bártortalan Sanyit az önmagával és a külvilággal, a múlt valóságával és illúzióival, valamint a jelen horizontjával szembevitene. A csavargó a katalizátor, aki éreztheti az alkalmi beszélgetőtársat kereső, magányos Sanyival, miért siklik rendre vakvágányra múltnyomozása, s rögzítheti – ez a „búcsúlevél” utolsó nem formális sora –: *„Tapsztalhattam, hogy Ön mindent meg tud magyarázni.”*

Könyvét *Mészöly Miklós emlékének ajánlja Grendel. A tények mágiája (Mészöly Miklós időskori prózája, 2002)* címmel értekező munkát is közrebocsátó író tollából fontos kijelölés ez. Túldimenzionálása ugyanakkor nem indokolt. A *Négy hét az élet* keveset honosít meg – ha egyáltalán meghonosít – a mészölyi prózafogásokból, s inkább Grendel egykori trilógiájához látszik visszacsatlódni szemléletével. Vékonyabb csontozatú e mű, mint a lehetséges, *családáradásos* Mészöly-párhuzamok. *Elvileg* viszont átjárnak a könyvet Mészölynek a modern epikával – és önmagával – szemben támasztott követelményei: az üdvözlendően racionális közlésmód és a leegyszerűsítés nélküli egyenes beszéd morálja.

(Kalligram Kiadó, 2011)

E számunkat nyomta és kötötte az AS-Nyomda Kft. Szilády Üzem

axel springer

SZILÁDY

6000 Kecskemét, Mindszenti krt. 63.

Tel.: +36 76 481 401; Fax: +36 76 481 204

E-mail: szilady@axelspringer.hu

www.as-nyomda.hu; www.szilady.hu

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

nka

Nemzeti Kulturális Alap

támogatja.